

3. Uluslararası

BALKANLARDA TÜRKÇE ÖĞRETİMİ VE TÜRKOLOJİ SEMPOZYUMU

Şehir, Kültür ve Medeniyet: Balkanlar

BİLDİRİ KİTABI

TÜRKİYE MAARİF VAKFI
TURKISH MAARIF FOUNDATION

3. Uluslararası **BALKANLARDA
TÜRKÇE ÖĞRETİMİ VE
TÜRKOLOJİ SEMPOZYUMU**

13-15
Kasım
2024

Uluslararası Saraybosna
Universitesi
Bosna - Hersek

BİLDİRİ KİTABI

Türkiye Maarif Vakfı
Tiran New York Üniversitesi Yayınları

**3. Uluslararası Balkanlarda Türkçe Öğretimi ve
Türkoloji Sempozyumu Bildiri Kitabı**

Türkiye Maarif Vakfı Adına İmtiyaz Sahibi
Mahmut M. ÖZDİL

Genel Yayın Yönetmeni
Ahmet TÜRKBEN

Editör/Editörler
Prof. Dr. İbrahim GÜLTEKİN
Şerife KAFALI

Grafik Tasarım ve Uygulama
Gökhan GÜLKAN

İstanbul, Ekim 2025

e-ISBN: 978-625-5881-52-6

© Bu kitabın her hakkı saklıdır. Tamamen veya herhangi bir bölümü,
yayınevinin yazılı izni alınmadan basılamaz, kopyası çıkarılamaz, fotokopisi
alnamaz veya kopya anlamı taşıyacak hiçbir işlem yapılamaz.

Bildiri kitabında yayımlanan yazıların içeriğinden ve görsellerin telifinden
yazarlar sorumludur.

Address: "Kodra e Diellit", Tirana, Albania
Phone: + 355 4 4512345
General Information: info@unyt.edu.al
PR&Marketing Collaborations: pr@unyt.edu.al
Url: unyt.edu.al

13. OTURUM

BALKANLARDA TÜRKÇE EĞİTİMİ: YÖNTEMLER, EĞİTİM DURUMU VE MEZUNLARIN İSTİHDAMI

OTURUM BAŞKANI:

Doç. Dr. Zeynep ARKAN

KONUŞMACILAR:

Prof. Dr. Osman EMİN

Doç. Dr. Mehmet Emre ÇELİK / Dr. Öğr. Üyesi Demet
GÜLÇİÇEK / Yunus DİLBER

Dr. Öğr. Üyesi zlem KURT / Dr. Öğr. Üyesi Seyhan
Murtezan İBRAHİMİ

Dr. Gonca KIRBAŞ

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KUZEY MAKEDONYA'DA TÜRKÇE EĞİTİMİNİN DURUMU

Prof. Dr. Osman Emin¹

Özet

Kuzey Makedonya, tarih boyunca farklı kültürlerin ve etnik grupların bir arada yaşadığı bir coğrafya olarak dikkat çekmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun süreli hakimiyeti, bu bölgede Türkçe'nin ve Türk kültürünün yayılmasına zemin hazırlamıştır. Türkçe, Osmanlı dönemi boyunca Kuzey Makedonya'da resmi dil olarak kullanılmış ve bu süreçte Türkçe eğitim veren okullar açılmıştır. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından bu bölgede Türkçe eğitimin durumu değişmiş ve çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Eğitim, bir milletin aydın yetişebilmesi, bilinçli düşünebilmesi, bilgilerini nesilden nesle aktarabilmesi adına çok önemli bir konudur. Öncelikle eğitimin kaliteli, doğru bilgilerle donanmış, öğretimin de aynı zamanda çok üst düzeyde olması gereklidir. Geçmişten günümüze eğitim konusunda çoğu ülke problem yaşamıştır. Bilgilerin doğruluğu, aktarılabilmesi, akılda kalabilmesi için kullanılan teknikler çok önemlidir. Bugün var olan eğitim kalitesine ve erişilebilirliğine gelebilmek hiç de kolay olmamıştır. Savaşlar, göçler, ekonomik krizler, sömürgeler, çevresel faktörler gibi daha birçok problem eğitimin ilerleyebilmesi için bir engel oluşturmuşlardır. Düzeni tutturabilmek adına fedakarlıklar verilmiştir. Bu araştırma makalesinde Kuzey Makedonya'da Türkçe eğitiminin durumu incelenecektir. Yukarıda söylenilen engeller aynı zamanda Kuzey Makedonya'da da etkili olmuştur. Osmanlı himayesinde yaklaşık beş yüz elli yıl olan Kuzey Makedonya'da yaşayan Türkler bugünkü eğitime ulaşabilmek için çok büyük mücadele vermiştir. Hem Balkanlar Savaşı öncesi hem de sonrası burada yaşayan Türkler için sosyolojik, psikolojik, ekonomik olarak etki etmiştir. Savaşın, göçün, siyasal ve maddi durumun düzene girebilmesi için Türkler çok çaba göstermişlerdir. Eğitim hakları zaman zaman ellerinden alınmış, farklı dillerde eğitim görmeye maruz bırakılmışlardır. Fakat her şeye rağmen Türk dilini, edebiyatını ve kültürünü yaşatabilmek adına mücadele etmiştir. Hakları olan eğitime en sonunda kavuşmuşlardır. Kuzey Makedonya içerisinde yoğun bir şekilde Türk nüfusunu barındırmaktadır. Bu sebepten dolayı hem geçmişte hem günümüzde Türkçe eğitim üzerine önem verilmiştir. Bu makalede öncelikle eğitimin önemi incelenecektir. Daha sonra Kuzey Makedonya'da Türkçe eğitimin başlangıcından sonuna kadar olan süreç kronolojik olarak açıklanacaktır. Balkan Savaşı'ndan önce ve sonra olan eğitim kalitesine bakılacak ve daha sonra günümüzde Türkçe eğitiminin seviyesi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kuzey Makedonya, Türkçe, eğitim, öğretim

1 Üsküp Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi, osmanemin@flf.ukim.edu.mk, ORCID: 0000-0001-6975-8221.

THE STATUS OF TURKISH EDUCATION IN NORTH MACEDONIA FROM PAST TO PRESENT

Abstract

Throughout history, North Macedonia has attracted attention as a geography where different cultures and ethnic groups lived together. The long-term rule of the Ottoman Empire paved the way for the spread of Turkish and Turkish culture in this region. Turkish was used as the official language in North Macedonia during the Ottoman period, and schools providing education in Turkish were opened during this period. However, after the collapse of the Ottoman Empire, the situation of Turkish education in this region changed and faced various difficulties. Education is a critical issue for a nation to grow up educated, to think consciously, and to be able to transfer their knowledge from generation to generation. First of all, education must be of excellent quality, equipped with accurate information, and teaching must also be at a very high level. Many countries have faced educational challenges from the past. The techniques used for the accuracy, transfer and retention of information are very important. It was not easy to achieve the current level of educational quality and accessibility. Many difficulties, including wars, migrations, economic crises, colonies, and environmental conditions, have hampered educational advancement. Sacrifices have been made to maintain order. This research paper will look at the state of Turkish education in North Macedonia. The obstacles mentioned above have also been effective in North Macedonia. The Turks living in North Macedonia, which was under Ottoman authority for approximately five hundred and fifty years, have struggled very hard to reach today's education. Both before and after the Balkan War, it has has a sociological, psychological and economic impact on the Turks living here. The Turks have made significant efforts to control the war, migration, and economic crisis. Their right to an education was taken away from them time to time and they were forced to learn in different languages. Despite this, they fought to keep the Turkish language and culture alive. They finally got the education that they deserved. North Macedonia has a large Turkish population. For this reason, importance has been given to Turkish education both in the past and today. When we look at recent history, it can be said that most students received regular education. This article will first examine the importance of education. Then, the process from the beginning to the end of Turkish education in North Macedonia will be explained chronologically. The quality of education before and after the Balkan war will be examined and then the level of Turkish education today will be examined.

Keywords: North Macedonia, Turkish, education, teaching

1.Giriş

Eğitim bir milletin zihinsel, fikrîsel bağlamda kendini geliştirebilmesi için önem vermesi gereken hususlardan birisidir. Eğitimin topluma olan katkıları göz ardı edilemeyecek derecededir. Toplumlar, eğitim seviyesine önem vermediğinde bilinçsiz bir millet ortaya çıkar ve bu nesillerce sürececek olan problemleri ortaya çıkarır. Bu problemlerin çözülmesi de bir hayli zaman, uğraş istemektedir. Bu sebepten dolayı toplumun barınma, beslenme gibi ilk ihtiyaçları karşılandıktan sonra eğitime önem veren ve onu bir ihtiyaç gibi gören milletler, geçmişte ve günümüzde bütün dünyaya fayda sağlayan bilim insanları çıkarmış, dünyadaki her topluma bir ilham kaynağı olmuşlardır.

Eğitimin aydınlatıcı bir şekilde ilerleyebilmesi için toplumdaki problemlerin giderilmesi gerekmektedir. Geçmişte ve günümüzde hala devam eden birtakım savaş, göç, ekonomik yetersizlik gibi sorunlar eğitime engel olmaktadır. Öncelikle devlet mekanizmalarının yapması gereken durum halkın refahını sağlamak olmalıdır. Ancak aklında büyük dertler olmayan bireyler temiz bir zihinle eğitime odaklanarak kendisini geliştirebilir. Her dünya ülkesi gibi Kuzey Makedonya’da yaşayan Türkler de geçmişte pek çok sınava tabii tutulmuştur. Bu durum sosyal hayatı ve beraberinde eğitimi etkilemiştir. Fakat Kuzey Makedonya’da yaşayan Türkler hakları için her zaman mücadele etmiş ve bu mücadeleler karşılığını almıştır. Araştırılacak olan konu Kuzey Makedonya’daki Türkçe eğitimi üzerine olacaktır.

Kuzey Makedonya, Balkanlar’ın kalbinde yer alan bir ülke olarak, uzun ve zengin bir tarihe sahiptir. Bu tarih, Kuzey Makedonya’nın eğitim sistemi üzerinde de derin izler bırakmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti ve nihayet bağımsız Makedonya Cumhuriyeti dönemlerinde farklı eğitim politikaları benimsenmiş, bu politikalar toplumun kültürel ve sosyal yapısını etkilemiştir. Bu makalede, Makedonya’nın eğitim sistemini tarihsel bir perspektiften inceleyerek, mevcut durumunu ve gelecekteki potansiyel gelişmeleri ele alacağız. Kuzey Makedonya’da Türkçe eğitimi tarih içerisinde birçok ilerleme kaydetmiştir. Türklerin eğitime ve bilime tarih boyunca verdiği önem, Kuzey Makedonya’da yaşayan Türklerin de eğitimine katkı sağlamıştır.

Türk medreselerinde çalışan bilim insanları Türklerin dünya çapında önemli işlere vesile olmasında fayda sağlamıştır. Öne çıkan bu eserler gerek Türklerin tarihi gerek günümüzdeki konumu bakımından çok büyük önem arz etmektedir. Farabi, İbni Sina ve Beyruni sayesinde hem matematik alanında hem de felsefe alanında ilerleme kaydedilmiştir. Bilim insanlarının gösterdiği çabalar neticesinde eğitimin önemi Türklerin yaşadığı her bölgede ciddiye alınmaya başlanmıştır. Kuzey Makedonya bu konuda geçmişten günümüze pozitif anlamda ilerleme sağlayan Balkan ülkelerinden birisidir. Böylelikle eğitim kurumları dini kuruluşlara ve vakıflara bağlanmıştır. Osmanlı’nın himayesi altında olan Kuzey Makedonya Osmanlı idare düzenine uygun çalışmalar gerçekleştirmiş ve eğitim ile devlet arasında bir uyum sağlanmıştır.

Bu coğrafyada Türkçe eğitimin yaygınlaşması Osmanlı Devleti'nin Balkan hakimiyeti ile gerçekleşmiştir. Osmanlılar Makedonya topraklarına ayak bastıktan sonra, eğitim önem verilen bir alan olmuştur. Öncelikle dini amaçlı medreseler kurulmuş fakat gün geçtikçe çoğalan Türk halkının gereksinimlerini karşılamak için başta mesleki olmak üzere okullar da açılmıştır. Daha büyük şehirlerde inşa edilen külliyelerde, kitaplıklar, kütüphaneler kurulmuştur. Orta Çağ sonlarında Balkanlar'da en büyük Türk kütüphanelerinden birinin Üsküp'te kurulduğu bilinmektedir (Kayadibi, 2016: 47).

Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olduğu dönemde, Makedonya'da eğitim büyük ölçüde dini temellere dayanıyordu. Medreseler ve kilise okulları, dönemin en yaygın eğitim kurumlarıydı. Bu okullarda dini bilgilerle birlikte temel okuma-yazma ve matematik dersleri verildi. Osmanlı'nın son dönemlerinde modern okulların kurulmasıyla birlikte eğitimde laikleşme başlamışsa da bu süreç oldukça yavaş ilerlemiştir. Yugoslavya dönemi ise Makedonya eğitim sistemi için büyük bir dönüşümün yaşandığı bir dönem olmuştur. Sosyalist ideolojinin etkisiyle, eğitimin devlet kontrolünde ve ideolojik bir temel üzerine inşa edilmesi amaçlanmıştır. Bu dönemde, eğitimin laik ve bilimsel temellere oturtulması için büyük çaba sarf edilmiştir. Okuryazarlık oranları hızla artmış, teknik ve mesleki eğitim kurumları yaygınlaştırılmıştır. Eğitim, ulusal kimlik inşasında da önemli bir araç olarak kullanılmış, Makedon dili ve kültürü üzerine vurgu yapılmıştır.

Geçmişte gerek teknolojinin ilerlememiş olması gerek ekonomik yetersizlikler her milletin eğitim konusunda sıkıntılar çekmesine sebep olmuştur. Zaman içerisinde kendisini ileri seviyeye taşımak isteyen her millet yapılan hataların farkına varmış ve yönetmeliklerini sürekli olarak değişime götürmüştür. Bu değişimler elbette her zaman olumlu sonuçlara ulaşmamış fakat deneme yanılma yöntemiyle en iyisinin nasıl olacağına zamanla kendileri karar vermişlerdir. Mustafa Karahasan, Üsküplü Türk yazar ve gazetecidir. Kendisi eğitimde eksik gördüğü noktaları Sesler dergisinde yazı haline getirmiştir. Ona göre eğitimdeki sorunlardan birisi Makedon Cumhuriyetinde Türk ulusunun – pek dağınık olmasıyla birlikte- son göç akınındaki aralanması da vardır; Türk ulusunun daha kompakt olması- Üsküpte, Gostivarda, Kalkandelen, Ohruda, Manastırda ve Resnede görünür; Ustrumca, Ustruga, Radoviş, Koçana, İştup ve Debrede ise – parça parça halde bulunur” (Karahasan, 1970:30). Türklerin coğrafi olarak dağınık konumda olması eğitimi zorlaştırmakta olduğunu düşünmektedir. Bir diğer konu ise eğitime karşı uzman bir desteğin bulunmamasıdır. Göç akınlarının sakinleşmesi ve Türk ulusunun gelişmesi stabilizasyon haline girmesiyle – Türk dili üzerindeki öğrenim ve eğitim daha hızlı ve sistemli surette gelişmeğe başlamıştır, fakat, bu Progresif ve kreatif akınlara çok çok destek, yardım ve ilmi – uzmanın el uzatması gerek” (Karahasan, 1970:30). Aynı zamanda kendisi “Biz Makedonya Türkleri, - yürümekle memnun olamayız, bize koşmak gerek, bu koşmakta – Makedonların ve diğerlerin yardımları olmalıdır” (Karahasan, 1970:30) diyerek eklemeye yapmaktadır.

Kuzey Makedonya'da Türkçe eğitimi ise çalkantılı dönemlerden geçse de Türk

milletinin istikrarı, okuma hevesi ile güzel işlere imza atılmıştır. Öncelikle ilk olarak üzerinde durulması gereken dönem Balkan savaşlarına kadar Kuzey Makedonya’da Türkçe eğitimidir.

2.Dün: Osmanlı’dan Yugoslavya’ya Eğitim Sistemi

Kuzey Makedonya’da Türkçe eğitimi Sıbyan Okulları ile başlamıştır. Sıbyan Okulları bir ilkokul olarak mevzuatta yerini almıştır. Mahalle mektebi adı da verilen sıbyan mektepleri hemen hemen her köyde mevcuttu, ekseriya camilere bitişik olarak yapılırlar, bazen caminin kölesinde yer alırlardı (Kayadibi, 2016:47). Bu eğitim kurumunda öğrencilere okuma yazma ve İslam dininin kuralları öğretilmiştir. Öğretmen yetersizliği ve ekonomiden dolayı değişime gidildi ve yeni öğretmenleri, yeni öğretim yöntemleriyle bilinen; iptidai mekteplerinde kullanılan, usul-i cedide (*Türk dünyasının ilk ortak eğitim reformu-eğitimde batılılaşma*)” yöntemine başvurulmuştur.

Osmanlı döneminden itibaren Üsküp’te Türkçe eğitim veren çeşitli medreseler açılmıştır. Bu medreselerden bazılarının isimlerini zikretmek gerekirse; Üsküp’ü fetheden Yiğit Paşa tarafından 1397 yılında yaptırılan “Meddah Medresesi”, 1438 yılında yaptırılan daha sonra kapatılan ve yerine ulema meclis binası olarak açtırılan “Hünkâr Medrese”, Yiğit Paşanın oğlu İshak Bey tarafından yaptırılan “Alaca Medrese”, 1460 yılında yaptırılan “İsa Bey Medresesi”, 19. Yüzyılda yaptırılan “Hümaşa Sultanî”, 1890 yılında Faik Paşa döneminde yaptırılan “Ünasi Rujdiye” Sırp-Hırvat-Sloven krallığı döneminde “Kralica Mariya” adıyla değiştirilmiştir. Bu okuldan mezun olan kız öğrenciler öğretmen olma hakkına sahip olmuşlardır. 1903 yılında yaptırılan “Rujdiye Askerî Mektebi”, 1903 yılında açılan ve birçok bilim adamı ve siyasetçinin yetiştiği “IV. İdadiye” olarak bilinmektedir (Abbas, 1999, s. 291).

Mücahit Asimov’a göre, Üsküp’teki ilk iptidai mektepler 1885’ten sonra açılmaya başlamıştır. Bu mektepler; “Faik Paşa” “Yahya Paşa” “Meddah” “Hafız Mahmud” “Şükriye Enas” iptidaiyeleridir. Bu okullarda 60’ı kız, toplam 570 öğrenci öğrenim görmüştür (Asimov, 1983, s. 55-67). Üsküp İdadisi 1889 yılında eğitime başlamıştır. Diğer adı Sultanî olan okulda 1893 yılına kadar 61 öğrenci varken 1900 yılında bu sayı 283’e çıkmıştır (Kodoman, 1991, s. 119-120). İptidai okulları ile yeni bir döneme başlanmak istenmiş fakat daha Sıbyan Okullarının her yörede bulunmaması nedeniyle her çocuk eğitim hakkına sahip olamamıştır. Bu sebepten ötürü iptidai okulları yerine Rüştîye okullarının açılmasına karar verilmiştir.

Rüştîye Okulları aynı zamanda Orta Öğretim olarak da geçmektedir. Yüksek okullara yetiştirilmek için kurulmuştur. Osmanlı’da ilk rüştîye 1838’de açılan, Mekteb-i Maarif-i Adli” okuludur. 1906-1907 yılında Kosova Vilayetinin Üsküp Sancağında 10 adet rüştîye, Manastır’da 6 adet rüştîye açılmıştır. 1890’lı yıllarda Gostivar’da bir rüştîye açılmıştır. Bu okullarda eğitim süresi 1869 yılında dört yılken 1892 yılında üç yıla düşürülmüştür. 19. Yüzyılın sonlarına doğru Sanayi mektebi

açılmıştır. Bu mektebin amacı çocuklara çeşitli zanaat dallarında bilgili usta, işçi ve teknisyen yetiştirmektir. Din ve ırk ayrımı yapılmadan, yetim ve fakir olan kız ve erkek çocuklarını topluma kazandırmak, onları faydalı bireylere dönüştürmek bu okulun amaçlarından birisi olmuştur. Eğitim süresi 5 yıl olmakla birlikte parasız ve yatılı okuldur. Rüştîye okulları, yüksek okullara öğrenci yetiştirmesi sebebiyle onun bir üstünde olan İdadi Okulları Manastır'da 1884 yılında açılmıştır. Üsküp İdadisi ise 1889 yılında hizmete sunulmuştur. İlk zamanlarda az öğrenci olmasına rağmen 1900'lü yıllarda sayı 283'e çıkmıştır. Eğitim süresi yedi yıldır. Genel dersler ise yabancı dillerin öğretiminden, coğrafyadan, matematikten, spordan, resimden oluşmaktadır. Daha iyi eğitime gidilebilmek adına öğretmen kadrosunun yetiştirilmesine karar verilmiştir. Böylelikle Darümuallimin okulları açılmıştır. Asıl amacı iptidai ve rüştîye okullarına öğretmen yetiştirmektir. Üçüncü sınıftan sonra daha çok pedagojik derslere yönelinmiş ve bu dersleri veren de Sabri Cemil Bey'dir. Görüldüğü üzere Kuzey Makedonya'daki Osmanlı Döneminde Türkçe eğitimi maddi sıkıntılardan, kadro yetersizliğinden, eğitim araçlarından, okul binalarından ve yöntemler açısından yetersiz kalmıştır.

2.1. Balkan Savaşları Sonrası

Balkan savaşlarından sonra Kuzey Makedonya'daki Türkçe eğitimini incelemek ise araştırmaya daha anlamlı bir bakış kazandıracaktır.

Savaşların etkisi tarih boyunca eğitime yansıyan bir durum olmuştur. Eğitime gösterilen ilgisizlikten dolayı Türklerde okuma yazma bilmeyenlerin oranı %90'a çıkmıştır. Makedonya'da Balkan Savaşlarının yaşanmasının ardından Türkçe eğitim tamamen durmuştur. Savaştan sonra kapatıldığı için Türk öğrenciler Krallık Yugoslavya devletinin açtığı Sırp okullarına gitmeye zorlanmıştır. Türkler elbette bu duruma itiraz etme hakkına sahiptir fakat Türkiye'ye zorla göçün olacağından korktukları için haklarını aramamışlardır. Yabancı dilde okudukları için öğrenciler bir yıl dil hazırlığı yapıyordu ve eğitim süresi 5 yıla çıkıyordu. Bu okulların küçük bir kısmında Türkçe olarak sadece din derslerinin okutulmasına izin verilmiştir. Bu süre de haftada iki saat olarak ayarlanmıştır. Zaman içerisinde gelen itirazlar yükselmiştir. Büyük Sırp İktidarı ilk zamanlarda her türlü talebe ret göndermiştir. Fakat itirazların çoğalmasından sonra gelen taleplerden bazıları kabul görmüştür. 1928-1929 yılında okullarda Sırpça ve Türkçe olmak üzere iki dilde eğitime başlanmıştır. Bu tür eğitim veren okullarda ufak da olsa artış görülse de öğretmen kadrosu sürekli düşüş yaşamaktadır. 1928-1929 yılında 1529 öğretmenden sadece 25 öğretmen Türk'tür. İlerleyen yıllarda ise Türk öğrenci sayılarında da düşüş gözlemlenmiş eğitime olan ilgi azalmıştır. Sürekli değişen eğitim sisteminden dolayı gerek psikolojik gerek maddi olarak zor duruma düşen Makedonya'daki Türkler eğitim açısından geri kalmışlardır. Bir milleti geliştirecek olan yegâne unsur eğitim iken ilk olarak eğitimin gözden çıkarılması, göz ardı edilmesi elbette Türkler adına iyi bir durum olmamıştır. Ago verdiği bilgilere göre, 1910'lu yıllarda idadiye okullarında derslerin Makedonca ve Türkçe öğretildiğini anımsatarak,

“(Osmanlıların bu topraklardan çekilmesiyle Makedonya) Sırpların eline geçince Türkçe eğitime son verildi. 1911 sonu ve 1912 yılı başlarında Makedonya ve Balkan ülkelerinde Türkçe okulları kapatıldı. Türkler arasında iki nesil eğitimsiz kaldı.” dedi.

Balkan savaşlarıyla birlikte Kuzey Makedonya önemli bir siyasi ve etnik değişimlere uğramıştır. Balkan Savaşları ve sonrasında ciddi baskı ve zulümler nedeniyle, Türklerin büyük bir kısmı bölgeden göç etmiştir. Göç eden Türklerle birlikte bölgedeki Türk nüfusunda ciddi bir azalma meydana gelmiştir. Bu durum geride kalan Türklerin çoğunluk olmadığı için haklarını aramalarında bir dezavantaj olmuştur. Fakat yine de Türkler, her zorluğa rağmen yılmamışlardır (Çelik, Gürel, 2018: 1622).

2.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası

II. Dünya Savaşı sonrasında Makedonya Cumhuriyeti’nde yaşayan ulus ile halkların yürüttükleri savaş sonrasında 1944/1945 okuma yılında ilk defa üç dil üzerine yani Makedonca, Türkçe ve Arnavutça eğitim devam etmiştir. Elbette bu durum bölgede yaşayan Türk halkı için pozitif bir olay olmuştur. 1944 yılının sonlarına doğru Yugoslavya’da, Latin alfabesiyle Türkçe yayımlanan “Birlik” gazetesi, Üsküp’te yayın hayatına başlamıştır. Bu gazetede, çocuklar için çeşitli yazılar ve şiirler de yer almaktadır. “Pioner” gazetesi çocuk yayıncılığının başlangıç noktasını temsil etmekte olup, Türkçe basın yayın faaliyetlerinde artışa geçilmiştir. 1949 yılında kadınlar için “Yeni Kadın” dergisi yayımlanmıştır. Müstakil olarak ilk çocuk gazetesi ise 1950 yılında yayımlanmaya başlayan “Pioner” gazetesidir. Elbette toparlanmak Türk milleti adına kolay olmamıştır. Her ne kadar hızlı bir şekilde manevi, kültürel değerlerini yeniden oluşturmaya çalışsalar da birtakım problemler öne çıkmıştır. Bu problemlerin başlıca sebepleri arasında ders kitabı eksikliğidir. Okullar kurulmuştur, öğretmenler bulunmuştur fakat çocukların kaynak olarak kullanabileceği bir kitap bulunmamaktadır. Hızlıca, bu eksikliği gidermek adına aktif bir şekilde okuma kitaplarının yayınlanmasına gidilmiştir. 1953 yılında Birlik gazetesi ve yayın evi aracılığıyla bir yıl içerisinde 18 kitap yayınlanmıştır. Daha sonra 1951 yılında “Sevinç”, 1957 yılında ise “Tomurcuk” dergileri dönemin ilk çocuk dergileri olarak yayın hayatına başlamıştır (Karahasan, 1970, s. 27).

1948 yılında meydana gelen “Yücel Olayı” neticesinde Yugoslavya’dan büyük bir Türk göçü olmuştur. Yücel olayı tarihte “Aydın Göçü” olarak da bilinmektedir. 1948’de meydana gelen Yücel Olayı, Makedonya’daki Türk nüfusunu etkileyen önemli bir gelişme olarak, Yugoslavya’dan büyük bir Türk göçüne yol açmıştır. Türklerin milli bilinçlerini korumak amacıyla kurulan Yücel Teşkilatı, Yugoslav yönetimi tarafından 1947’de yasadışı ilan edilmiş ve üyeleri idama mahkûm edilmiştir. Bu baskılar, Türklerin anavatanlarına göç etmesine sebep olmuştur. Yugoslavya’nın Tito döneminde, Türkiye Cumhuriyeti yetkilileri 1950’lerin başında Serbest Göç Antlaşması yaparak bu göçü teşvik etmiş, böylece Makedonya’daki Türk nüfusu ciddi ölçüde azalmış ve Türkçe eğitim hakkında sıkıntılar yaşandığı

görülmüştür. Bütün bu yapılan çalışmalar Türk milleti için çok büyük anlam ifade etmektedir. Türk toplumunun vazgeçilmez bir parçası olan Sesler dergisi, Sosyalist Yugoslavya dönemindeki edebiyat, siyasi, toplumsal gelişmeleri ele alan yazılara yer vermiş ve eğitim alanındaki sorunları dile getirerek o problemlere çözümler bulmaya çalışmıştır. Bazen elden hiçbir şey gelmesede dahi en azından o konuyu dile getirebilmek, halkın yanında olmak, onları anlayabilmek ve neye ihtiyaçları olduğunu çözümleyebilmek de büyük bir sorumluluk gerektirir. Dönemin aydın insanları halk tarafından sevilen, saygı gören bireyler olmuştur.

Eğitim alanında olan sorunlara tanık olan Şükrü Ramo, Necati Zekeriya, Recep Murat Bugariç, İsmail Zekeriya, Arif Ago, Mustafa Karahasan gibi isimler eleştirilerini yazılarında dile getirmişlerdir. Öncelikle her birisinin eleştirmekten ziyade yakındığı tek konu dil problemidir. Çocukların düzgün bir Türkçe eğitimi alması için eksikliklerin giderilmesi gerektiğinin farkındadırlar. Dili gramatik, yeri geldiğinde resmi, yeri geldiğinde samimi konuşabilmenin çok büyük artıları bulunmaktadır. Bu konuda öğretmenlerin üzerine birçok görevin düştüğünü belirtirler ve aynı zamanda ailelerin de. Her bir yazar bu konuda hem aileyi hem de eğitim kurumlarını uyarmıştır. Okula gitmek önemlidir fakat evde, dışarıda her yerde pratik yapmak da çok mühim bir meseledir. Öyle ki, Türkçe dilinin ölü bir dil olmamasını sağlamanın en temel yolu bu yoldan geçmektedir. Yukarıda verilen bilgilere göre Kuzey Makedonya’da yaşayan Türk milleti kendi dilini, kültürünü koruyabilmek için ellerinden geleni yapmışlardır. Dönem dönem kendi ana dillerinde eğitim görmeleri yasaklanmış, okullar kapatılmış, farklı bir dilde eğitim görmeye maruz bırakılmışlardır. Fakat her gecenin bir sabahı olduğu gibi Türk milleti de bu zorlu mücadelelerden çıkmayı başarabilmiştir. Öyle ki yakın geçmişte Kuzey Makedonya’da Türkçe dilbilgisi adına yayınlanan kitaplar sadece Kuzey Makedonya’da yaşayan Türklere değil aynı zamanda Kosova’da Türkçe eğitim görenlerin de işine yaramıştır.

Yugoslavya’nın dağılma sürecine gelinceye kadar Kosova’da da Türkçe eğitimde Makedonya’da yayımlanan Türk Dil Bilgisi kitapları kullanılmıştır. Güncel duruma bakıldığında ise göze çarpan değişiklikler bulunmaktadır.

3. Bugün: Bağımsız Kuzey Makedonya’da Eğitim

Bağımsızlık sonrası Kuzey Makedonya, eğitim sisteminde büyük değişikliklere gitmiştir. Yugoslavya’dan miras kalan merkezîyetçi yapı, yerini daha esnek ve demokratik bir sisteme bırakmıştır. Eğitimdeki ideolojik baskılar azalmış, bireysel gelişim ve yaratıcılığa daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. Ancak, bağımsızlık sonrası eğitim sistemi bir dizi zorlukla karşı karşıya kalmıştır. Ekonomik sıkıntılar, öğretmen maaşlarının yetersizliği ve okulların altyapısal eksiklikleri gibi sorunlar, eğitimin kalitesini olumsuz etkilemiştir (Ago, 1990, s. 22). Ayrıca, etnik çeşitlilik de eğitim sisteminde bazı çatışmalara neden olmuştur. Ülkedeki Arnavut, Türk, Sırp ve diğer etnik grupların eğitim ihtiyaçlarının karşılanması, dil ve kültür farklarının gözetilmesi gerektiği için karmaşık bir süreç gerektirmiştir.

Kuzey Makedonya’daki eğitim sistemi, temel eğitimden yükseköğretime kadar

geniş bir yelpazeyi kapsamakla birlikte, birçok reform ihtiyacı duymaktadır. Eğitimde dijitalleşme, modern öğretim yöntemlerinin benimsenmesi ve uluslararası standartlara uyum sağlanması, Makedonya'nın eğitim sisteminin öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır. Türkçe eğitim dili, Türkçe eğitim dili programından Türkçe dil grupları veya iki dilli gruplar vardır, ancak yine de okul öncesi eğitimdeki Türk nüfusu bütünüyle kapsanmamıştır. Şu anda okul öncesi eğitimdeki çocuk sayısı 551'dir. Türk toplumuna mensup çocukların eğitim gördüğü ilkokulların büyük bir bölümünde Türkçe öğretim diliyle düzenli eğitim görülmektedir. Türk öğrencilerin sayısı 9840 olup, bunların 7263'ü Türkçe öğretim dilinde eğitim görmektedir. Türkçe dilinde eğitim, yurt içinde 40 okulda birinci sınıftan dokuzuncu sınıfa kadar toplam 27 belediye, 15 okulda ise sadece birinci sınıftan beşinci sınıfa kadar yapılmaktadır. Altıncı sınıftan dokuzuncu sınıfa kadar olan öğrenciler, ilerideki eğitimlerine Makedonca dilinde devam etmek veya Türkçe eğitim verilen diğer bölgelere seyahat etmek zorunda kalıyor. Bu durum, çocukların yeni ortama uyum sağlamakta zorluk çektikleri gibi, ana dillerinde gösterdikleri başarının bu ortamda ve farklı dilde gösteremeyecekleri başarıdan dolayı hem öğrenci hem de veliler için büyük bir sıkıntı teşkil ediyor. Orta öğretimde Türkçe öğretimi dokuz belediye ve 15 okulda yürütülmektedir. İlköğretimde olduğu gibi, ortaokul öğrencilerinin çoğunluğu Türkçe eğitim görülen ortaokulların olduğu başka bölgelere gitmek veya eğitimlerine Makedonca olarak devam etmek zorunda kalıyor.

1950'li yıllarda Makedonya genelinde bütün eğitim seviyelerinde kadro yetersizliği yaşanmıştır. Bu alanda farklı millî topluluklara eğitim verecek kadro da yetersizdir. Bu yetersizlik 1953 yılından itibaren Üsküp (1944-1945), Manastır (1945-1946), İştip (1946-1947) ve Kalkandelen'de (1950-1951) öğretmen okullarının açılmasıyla sistematik bir şekilde çözülmeye başlamıştır (Arif, 2008, s. 54). Günümüzde ise Türk öğretmen açısından sıkıntılar devam etmektedir. (Kayadibi, 2016:71).

Eğitimi Geliştirme Bürosu tarafından kabul edilen dokuz yıllık ilköğretim Müfredatı ve Programına göre, etnik toplulukların mensupları üçüncü sınıftan başlayarak toplulukların dili ve kültürü seçmeli ders olarak ana dillerini öğrenme hakkına sahiptir. Türk toplumuna mensup çocukların eğitim gördüğü ilkokulların büyük bir bölümünde Türkçe öğretim diliyle düzenli eğitim görülmektedir. Türkçe dilinde eğitim, yurt içinde 24 okulda birinci sınıftan dokuzuncu sınıfa kadar, 37 ilkokulda ise sadece birinci sınıftan beşinci sınıfa kadar yapılmaktadır. *2022/23 öğretim yılında 802 Türk öğrenci birinci sınıfa kayıt yapmıştır. 2023/24 öğretim yılında ise 687 öğrenci kayıt yapmıştır.* Orta öğretim/lisede Türkçe öğretimi dokuz belediye ve 15 okulda yürütülmektedir. İlköğretimde olduğu gibi, ortaokul öğrencilerinin çoğunluğu Türkçe eğitim görülen ortaokulların olduğu başka bölgelere gitmek veya eğitimlerine Makedonca olarak devam etmek zorunda kaldıkları görülmektedir. *2022/23 öğretim yılında 9 yıllık okuldan 591 Türk öğrenci mezun olmuştur. 2023/24 öğretim yılında ise 383 öğrenci kayıt yapmıştır.*

Kuzey Makedonya'da eğitimle ilgili yapılan çalışmalar, son yıllarda çeşitli zorluklar ve fırsatlar barındırmaktadır. Ülkenin eğitim sistemini geliştirmek amacıyla yapılan reformlar ve projeler, daha modern, kapsayıcı ve uluslararası standartlara uygun bir eğitim sistemi oluşturmayı hedeflemektedir. Bu çalışmaların mevcut durumu

aşağıdaki başlıklarda incelenebilir: *Müfredat Reformları*: Kuzey Makedonya, eğitim müfredatını güncelleme çabalarına devam etmektedir. Modern eğitim yaklaşımlarını benimsemek ve öğrencilere 21. yüzyıl becerileri kazandırmak amacıyla müfredatta önemli değişiklikler yapılmaktadır. Bu kapsamda, eleştirel düşünme, problem çözme ve yaratıcılık gibi becerilere daha fazla vurgu yapılmaktadır. Ayrıca, STEM (Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Matematik) alanlarındaki eğitim içerikleri güçlendirilmekte ve dijital okuryazarlık becerileri geliştirilmektedir. *Dijitalleşme ve Teknoloji Kullanımı*: Eğitimde dijitalleşme, Kuzey Makedonya'nın öncelikli hedeflerinden biridir. Okullarda teknoloji kullanımını artırmak, uzaktan eğitim sistemlerini geliştirmek ve öğrencilere dijital beceriler kazandırmak amacıyla çeşitli projeler yürütülmektedir. COVID-19 pandemisi, dijitalleşme çalışmalarını hızlandırmış ve uzaktan eğitim altyapısının geliştirilmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır. Ancak, dijital uçurum ve eşitsizlikler, bu alandaki en büyük zorluklar arasında yer almaktadır. *Öğretmen Eğitimi ve Mesleki Gelişim*: Öğretmenlerin niteliklerini artırmak, eğitim sisteminin başarısı için kritik bir unsurdur. Kuzey Makedonya'da öğretmenlerin mesleki gelişimine yönelik çalışmalar hem pedagojik becerilerini geliştirmeye hem de yeni öğretim yöntemlerini benimsemelerine odaklanmaktadır. Ayrıca, öğretmenlerin dijital eğitim araçlarını kullanma becerilerini artırmak amacıyla çeşitli eğitim programları düzenlenmektedir. *Eğitimde Eşitlik ve Kapsayıcılık*: Kuzey Makedonya, etnik ve dilsel çeşitliliği olan bir ülke olduğundan, eğitimde eşitlik ve kapsayıcılık önemli bir konudur. Eğitim sisteminin tüm öğrencilere eşit fırsatlar sunabilmesi için, farklı etnik grupların ihtiyaçlarına yönelik özel programlar ve destek mekanizmaları geliştirilmektedir. Ayrıca, özel eğitim gereksinimi olan öğrenciler için de kapsayıcı eğitim ortamları oluşturulmaya çalışılmaktadır. *Uluslararası İş birlikleri ve AB Entegrasyonu*: Kuzey Makedonya'nın Avrupa Birliği ile entegrasyon süreci, eğitim sisteminde de etkisini göstermektedir. AB eğitim programları ve projeleriyle iş birliği yaparak, eğitimde kaliteyi artırmak ve uluslararası standartlara uyum sağlamak amacıyla çalışmalar sürdürülmektedir. Erasmus+ gibi programlar, Makedon öğrencilerin ve öğretmenlerin uluslararası deneyim kazanmasına katkıda bulunmaktadır. *Altyapı Yatırımları ve Okul İyileştirmeleri*: Kuzey Makedonya'da eğitim altyapısının iyileştirilmesi amacıyla okullarda fiziksel yenileme ve modernizasyon çalışmaları yapılmaktadır. Okul binalarının yenilenmesi, laboratuvar ve spor salonları gibi donanımların artırılması, öğrencilerin eğitim kalitesini doğrudan etkileyen faktörlerdir. Ancak, özellikle kırsal bölgelerdeki okulların altyapı sorunları devam etmekte ve bu alandaki yatırımların artırılması gerekmektedir.

4. Yarın: Kuzey Makedonya Eğitim Sisteminin Geleceği

Geleceğe yönelik olarak, Kuzey Makedonya eğitim sistemi önemli fırsatlar ve zorluklarla karşı karşıya kalacaktır. Küreselleşme, dijitalleşme ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri, Makedonya'nın eğitim politikalarını yeniden şekillendirebilir. Eğitimin kalitesini artırmak için öğretmenlerin mesleki gelişimine yatırım yapmak, müfredatı çağdaşlaştırmak ve öğrencilerin eleştirel düşünme, problem çözme

ve dijital becerilerini geliştirmek, gelecekteki eğitim reformlarının ana hatlarını oluşturacaktır.

Ayrıca, Kuzey Makedonya'nın Avrupa Birliği ile entegrasyon süreci de eğitim sisteminde köklü değişikliklere yol açabilir. AB standartlarına uyum sağlamak için yapılacak reformlar, Makedonya'nın eğitim sistemini uluslararası alanda rekabetçi hale getirebilir. Kuzey Makedonya'nın eğitim sistemi geçmişten gelen mirasın izlerini taşımakla birlikte, geleceğe yönelik büyük bir potansiyel barındırmaktadır. Eğitimde yapılacak reformlar, ülkenin ekonomik ve sosyal gelişimine önemli katkılar sağlayacaktır. Kuzey Makedonya'nın genç nesilleri, bu reformlar sayesinde daha donanımlı ve dünya ile entegre olmuş bireyler olarak yetişecektir.

Kuzey Makedonya hükümeti, eğitim sistemini daha rekabetçi, kapsayıcı ve sürdürülebilir hale getirmeyi hedeflemektedir. Mesleki eğitimin güçlendirilmesi, dijital dönüşümün sağlanması, dil eğitiminin geliştirilmesi ve uluslararası iş birlikleri gibi alanlara öncelik verilmektedir. Ayrıca, eğitim politikalarının ülkenin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarıyla daha uyumlu hale getirilmesi de planlanmaktadır. Böylece, Kuzey Makedonya'nın eğitim sistemi, ülkenin kalkınmasına daha fazla katkı sağlayabilecektir.

5. Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın amacına göre yukarıda bilgiler gözler önüne serilmiştir. Öncelikle eğitimin önemine yönelik fikirlere yer verilmiş ve daha sonra Balkan Savaşları'ndan önce Kuzey Makedonya'daki Türkçe eğitim ve Balkan Savaşları'ndan sonra Kuzey Makedonya'daki Türkçe eğitim inceleme altına alınmıştır. Bu bilgiler ışığında ders kitapları konusunda yardımcı olan dergiler, gazeteler de incelenmiş ve faaliyetleri aktarılmıştır. Eğitimin ve özellikle Türkçe dilinin önemi aydın Türkler tarafından incelenmiş ve üzerine konuşulmuştur. En son ise günümüzdeki durumuna göz atılmış hem eksiklikler hem de daha iyiye gidilmesi için yapılması gerekenler sunulmuştur. Kuzey Makedonya'da yaşayan Türk halkı geçmişte çok acılardan geçmesine rağmen sonunda haklarına kavuşabilmişlerdir.

Kuzey Makedonya'nın eğitim sistemi, tarihsel bir perspektiften ele alındığında önemli değişimler geçirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Yugoslavya'ya, oradan da bağımsız Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ne uzanan süreçte, eğitim politikaları toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını etkilemiştir. Günümüzde, Kuzey Makedonya'nın eğitim sistemi reformlara ihtiyaç duyan bir yapıya sahiptir ve gelecekte yapılacak değişikliklerle, ülkenin genç nesillerinin daha iyi eğitim alması ve uluslararası alanda rekabet edebilir hale gelmesi hedeflenmektedir. Eğitim, devletin geleceğini şekillendirecek en önemli unsurlardan biri olmaya devam edecektir. Kuzey Makedonya'da eğitimde dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır: *Fırsat Eşitliği*: Eğitime erişimde bölgesel, sosyoekonomik ve etnik köken farklılıklarından kaynaklanan eşitsizliklerin giderilmesi önemlidir. Dezavantajlı grupların eğitime katılımının artırılması ve okullaşma oranlarının dengeli hale

getirilmesi gerekmektedir. *Kalite ve Standartlar*: Eğitimin niteliğinin yükseltilmesi için öğretmen yeterliliği, fiziki altyapı, öğretim materyalleri ve ölçme-değerlendirme sistemlerinin güçlendirilmesi gereklidir. Ulusal ve uluslararası kalite standartlarına uyum sağlanmalıdır. *Müfredat Reformları*: Müfredatların güncel, öğrenci merkezli ve beceri temelli hale getirilmesi önemlidir. Hayat boyu öğrenme becerileri, yaratıcılık, girişimcilik gibi yetkinliklerin geliştirilmesine ağırlık verilmelidir. *Dijital Dönüşüm*: Eğitimde teknoloji kullanımının artırılması ve öğrencilerin dijital okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Uzaktan eğitim imkanlarının yaygınlaştırılması da önem arz etmektedir. *Mesleki Eğitim*: İşgücü piyasasının ihtiyaçlarına cevap verebilen, nitelikli mesleki eğitim programlarının geliştirilmesi önemlidir. Sanayi-üniversite iş birliğinin güçlendirilmesi de bu alanda kritik rol oynamaktadır. *Uluslararasılaşma*: Kuzey Makedonya'nın eğitim sisteminin uluslararası standartlarda kabul görmesini sağlamak için öğrenci ve öğretmen değişim programları, ortak eğitim projeleri ve akreditasyon süreçlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. *Öğretmen Yetiştirme*: Öğretmenlerin hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerinin yüksek standartlarda sunulması, öğretmenlik mesleğinin cazibesinin artırılması önemlidir.

Bu alanlara yönelik politika ve uygulamaların etkin bir şekilde hayata geçirilmesi, Kuzey Makedonya'nın eğitim sisteminin daha kapsayıcı, kaliteli ve rekabetçi hale gelmesini sağlayacaktır. Türkçe eğitimde karşılaşılan başlıca zorluklar arasında, ders materyallerinin eksikliği, öğretmen açığı ve bazı bölgelerdeki eğitim kalitesinin düşüklüğü sayılabilir. Ayrıca, Türkçe eğitim veren okulların sayısının sınırlı olması ve bu okulların yaygınlaştırılmasının zorlukları da önemli bir sorun teşkil etmektedir. Diğer bir zorluk ise, Türkçe eğitim alan öğrencilerin mezuniyet sonrası istihdam olanaklarının sınırlı olmasıdır. Bu durum, Türkçe eğitimin cazibesini azaltan bir faktör olabilmektedir. Kuzey Makedonya'da Türkçe eğitimin geleceği, mevcut sorunların çözülmesine ve eğitim kalitesinin artırılmasına bağlıdır. Müfredatın güncellenmesi, ders materyallerinin çeşitlendirilmesi ve öğretmenlerin mesleki gelişimlerinin desteklenmesi, Türkçe eğitimin daha etkili hale gelmesi için atılabilecek adımlar arasındadır. Ayrıca, Türkçe eğitim veren okulların sayısının artırılması ve bu okulların modern eğitim altyapılarıyla desteklenmesi gerekmektedir.

Eğitimdeki bu zorluklara rağmen, Türkçe eğitim, Kuzey Makedonya'daki Türk toplumunun kimliğini koruma ve geliştirme konusunda önemli bir araç olmaya devam etmektedir. Anadilde eğitim almanın önemi, sadece dilin korunması değil, aynı zamanda kültürel mirasın da gelecek nesillere aktarılması açısından büyüktür. Bu nedenle, Kuzey Makedonya'da Türkçe eğitimin daha da güçlendirilmesi ve geliştirilmesi hem eğitim kalitesinin artırılması hem de toplumsal uyumun sağlanması açısından önemlidir. Kuzey Makedonya'da Türkçe eğitim, mevcut zorluklara rağmen, Türk toplumunun dilini ve kültürünü koruma açısından kritik bir role sahiptir. Eğitim kalitesinin artırılması ve bu alandaki eksikliklerin giderilmesi, Türkçe eğitimin daha güçlü ve sürdürülebilir bir hale gelmesine katkıda bulunacaktır.

Kaynakça

- Ago, A. (1969, Aralık). Okullarımızda Anadili ve Edebiyat Öğretmenin Birliği, Durumu ve Rölü. *Sesler Aylık Toplum Sanat Dergisi*, Yıl V, Sayı 41, Üsküp.
- Ago, A. (1990, Eylül/Ekim) Savaş Sonrası Döneminde Makedonya Sosyalist Cumhuriyetinde Yaşayan Türk Halkı Edebiyatının Gelişimi. *Sesler Aylık Toplum Sanat Dergisi*, Yıl XXVI, Sayı 248/249, Üsküp.
- Ago, Arif., & Emin, O. (2018, 12, 21). Burada bir Türk kalmasa bile Türk kültürü yine yaşayacaktır. Anadolu Ajansı. (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/burada-bir-turk-kalmasa-bile-turk-kulturu-yine-yasayacaktır/1343983>)
- Arslan, S. (2009), Makedonya’da Türkçe Eğitimi, II Uluslararası Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni, Sakarya Üniversitesi ve Türk Dil Kurumu, (22-25 Ekim), Sakarya.
- Asimov, M. (1983). Kosova Vilayetindeki İptidaiyeler. *Çevren*, (57), 55- 67.
- Boylu, E. (2022). Balkanlarda Türkçe Eğitimi Üzerine Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi. I. Uluslararası Balkanlarda Türkçe Öğretimi ve Türkoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı.
- Çelik, M., & Gürel, Z. (2018). Makedonya’da Türkçe Dilbilgisi Öğretimi ve Bu Alanda Yayımlanan Kitaplar. *International Journal*.
- Çelik, M., & Denkova, J. (2014). Makedonya’da Türkçe eğitim. *Trakya Üniversitesi*, 9. Uluslararası Balkan Eğitimi ve Bilim Kongresi, 749-752.
- Emin, O. (2019). “Makedonyada Türkçe Eğitimin Gelişimi için Sesler Dergisinin Önemi”, *BAL-TAM Türklük Bilgisi-Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi*, Yıl XV, sayı 31, 2019, s.283-306, Prizren.
- Emin, O. (2020). Kuzey Makedonya Eğitim Sisteminde Yeni Eğilimler. *Hikmet International Peer-Reviewed Journal Of Scientific Research*.
- Karahasan, M. (1970, Kasım). Makedonyada Türk Dili Üzerinde Yürütülen Öğrenim ve Eğitim. *Sesler Aylık Toplum Sanat Dergisi*, Yıl V, Sayı 50, Üsküp.
- Karahasan, M. (1971, Kasım). Edebiyat Eğitiminin Gelişmesi Türk Öğrenimin Başarılarını Sağlar. *Sesler Aylık Toplum-Sanat Dergisi*, Yıl VI. Sayı 60, Üsküp.
- Karahasan, M. (1972, Ekim). Öğrenim Ve Eğitim- Özyönetim Sosyalist İdeolojisiyle Bağlıdır. *Sesler Aylık Toplum- Sanat Dergisi*, Yıl VII. Sayı 69, Üsküp.
- Kayadibi, N. (2016). Makedonya’da İlköğretim Okullarında Türkçe Eğitimi (7. Sınıf Örneği). *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.

- Kodaman, B. (1991). *Abdülhamid Dönemi Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Tahsin, İ., & Karaberzat, M. (2022) K. Makedonya’da Türkçe Eğitimin Durumu ve Çözüm Önerileri. Adeksam Yayınları.
- Süleymani, Ü. (2022) Yeni Eğitim Konseptine Göre Türkçe Ders Kitapları Aracılığıyla Temel Yeterliliklerin Geliştirme Etkinlikleri, Knowledge: International Journal, 2022, Vol 55, Issue 2, p333.